

УДК 347.91

Колісник Олена Вікторівна

кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
асистентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Kolisnyk Olena

Candidate of Legal Sciences (PhD), Senior Research Fellow,
Assistant of the Department of Civil Justice and Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-7193-4594

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10457

ПРОГАЛИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЗАСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ

THE GAPS IN CIVIL PROCEDURE LAW AND THE MEANS OF THEIR ELIMINATION

Анотація. Вступ. Цивільне процесуальне законодавство має окреслювати повноваження судового органу, який здійснює правосуддя, а також коло правомочностей учасників цивільних процесуальних правовідносин з високим ступенем точності, чіткості та визначеності. Проте, й воно не позбавлене певних недоліків та прогалин.

Мета. Метою статті є з'ясування допустимості існування прогалин у цивільному процесуальному праві, визначення прийнятних методів їх подолання, порівняння законодавчих упущень і законодавчих прогалин у нормах процесуального права, з'ясування ролі та значення правотлумачної практики Верховного Суду у правильному розумінні та застосуванні норм цивільного процесуального права.

Матеріали і методи. У статті використані порівняльний метод для з'ясування можливості та допустимості застосування у цивільному судочинстві аналогії права та аналогії закону, які використовуються перш за все для усунення прогалин у матеріальних галузях права; метод аналізу – для виявлення юридичних дефектів та їх видів у правовому регулюванні цивільних процесуальних правовідносин; метод синтезу – для з'ясування сутності та змісту окремих видів законодавчих прогалин у цивільному процесуальному праві.

Результати. За результатами проведеного дослідження встановлено, що серед юридичних дефектів правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин можна виділити такі види, як: прогалини, упущення, колізії, неоднозначність тлумачення. Усі ці види створюють правову невизначеність при здійсненні правосуддя у цивільних справах, внаслідок чого створюються перешкоди для здійснення належного та справедливого судочинства.

Перспективи. Суб'єктивні чинники законотворчої діяльності завжди породжуватимуть нові виклики у вигляді певних недоліків правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин. У сфері відправлення цивільного судочинства унормування має бути максимально чітким, зрозумілим і визначеним. Саме тому дослідження методів і шляхів усунення дефектів цивільного процесуального законодавства, допустимості аналогії права чи закону, ролі прецеденту тлумачення у системі джерел цивільного процесуального права, використання прецедентної практики Верховного Суду як джерела права для забезпечення єдності розуміння та правозастосування норм цивільного процесуального права завжди залишатимуться актуальними серед науковців і практиків.

Ключові слова: прогалина у цивільному процесуальному праві, упущення, колізія норм, аналогія права, аналогія закону, прецедент тлумачення, прецедентна практика Верховного Суду.

Summary. Introduction. Civil procedural legislation clearly is expected to define the powers of the judicial body that administers justice, as well as the rights and duties of the participants in civil procedural relations with a high degree of accuracy, clarity, and certainty. However, even this area of law suffers from certain shortcomings and gaps.

Objective. The aim of the article is to examine the admissibility of the existence of gaps in civil procedural law, identify acceptable methods for addressing them, compare legislative omissions and gaps in procedural law norms, and explore the role and significance of the interpretative practice of the Supreme Court in the correct understanding and application of civil procedural norms.

Materials and methods. The article uses a comparative method to clarify the possibility and admissibility of applying the analogy of law and analogy of legal provisions in civil proceedings, which are primarily used to fill gaps in substantive areas of law. The analysis method is employed to identify legal defects and their types in the regulation of civil procedural relations. The synthesis method is used to clarify the essence and content of specific types of legislative gaps in civil procedural law.

Results. The research results show that among the legal defects in the regulation of civil procedural relations, the following types can be distinguished: gaps, omissions, conflicts, and ambiguities in interpretation. All these types create legal uncertainty in the administration of justice in civil cases, thereby hindering the proper and fair conduct of judicial proceedings.

Prospects. Subjective factors in legislative activity will always generate new challenges in the form of certain shortcomings in the regulation of civil procedural relations. In the field of civil procedural law, regulation must be as clear, understandable, and definite as possible. Therefore, the study of methods and ways to eliminate defects in civil procedural legislation, the admissibility of analogy of law or analogy of legal provisions, the role of precedent interpretation in the system of civil procedural law sources, and the use of Supreme Court case-law as a source of law to ensure uniform understanding and application of civil procedural norms will always remain relevant among scholars and practitioners.

Key words: gap in civil procedural law, omission, conflict of norms, analogy of law, analogy of legal provisions, precedent interpretation, Supreme Court case-law.

Постановка проблеми. Процесуальна діяльність потребує досить детальної регламентації, і виявлення будь-яких юридичних дефектів у нормах цивільного процесуального права потребує їх негайного усунення. Встановлення сутності законодавчих прогалин у цивільному процесуальному праві, їх співвідношення з законодавчими упущеннями, аналіз допустимості та прийнятності наявних та вироблення нових способів їх ліквідації сприятиме забезпеченню справедливого судочинства, адже для забезпечення належної судової процедури цивільна процесуальна форма, у межах якої відбувається захист і відновлення порушених прав, має бути досконалою, з чітким, точним, повним, детальним викладенням повноважень суду та варіантів поведінки учасників цивільних процесуальних правовідносин. Будь-яке упущення законодавця може призвести до ухвалення незаконного рішення. Водночас захист прав має відбуватися у передбачені процесуальним законом строки, тому зволікання у наданні судового захисту, зокрема через відсутність, незрозумілість чи нечіткість норми, яка підлягає застосуванню, є неприпустимими. При цьому засоби реагування на виявленні прогалини мають бути досить оперативними, оптимальними і ефективними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем законодавчих прогалин займалися С.П. Погребняк [11, с. 44–56], В.В. Городовенко [1, с. 78–102], проблеми допустимості чи недопустимості аналогії права у цивільному судочинстві та забезпечення єдності судової практики піднімали у своїх роботах В.В. Комаров [6, с. 564–581], К.В. Гусаров [2], Д.Д. Луспенік [16, с. 99–100], О.І. Попов [12], О.С. Ткачук [20; 21], В.А. Кройтор [7; 8], О.М. Калашник [4], Т.М. Карнаух [5]. Проте, остаточної крапки не поставлено у вирішенні питання допустимості аналогії у цивільному процесуальному праві, тому проблема юридичних дефектів у цій галузі права є вкрай актуальною, а проблеми способів їх подолання потребують подальших досліджень, вироблення нових пропозицій, узагальнення та удосконалення.

Постановка завдання. Основна задача цієї статті — визначити, які юридичні дефекти у цивільному процесуальному законодавстві можуть виникати, наскільки вони є критичними, а також якими методами та засобами можна їх усунути задля забезпечення справедливого судового розгляду. Крім того, важливо оцінити допустимість аналогії процесуального закону під час здійснення судочинства та визначити значення правових позицій Верховного Суду щодо тлумачення певних законодавчих приписів.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про правотворчу діяльність» визначено, що правова прогалина — це повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин [15]. На думку С.П. Погребняка, прогалина є «незапланованою неповнотою» нормативно-правових приписів, необхідних для вирішення конкретного випадку [11, с. 44]. Останнім часом пропонується розрізняти законодавчі прогалини та упущення. Так, у рішенні від 23 грудня 2022 р. № 3-р/2022 Конституційний Суд України розрізняє законодавчу прогалину (лакуну) і законодавче упущення (legislative omission), зазначаючи, що «законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивних обов'язків з унормування в законі певного сегмента пенсійних відносин...» [19]. Іншими словами, КСУ розуміє під упущенням відсутність детальної регламентації, порядку, механізму реалізації основної норми, через що реалізація певного права унеможливлена. Слушною видається думка В.В. Городовенка про те, що по суті терміни «прогалина» («gap»), «упущення» («omission»), «недостатнє регулювання» («deficient regulation»), «законодавча прогалина» («legislative lacuna») та інші подібні терміни можуть позначати один й той самий правовий феномен, а саме незабезпечення суб'єктом нормотворення ухвалення певного правового регулювання, яке він зобов'язаний здійснити, інакше будуть порушені конституційні приписи [1, с. 88]. Дійсно, встановити чітку відмінність між законодавчою прогалиною і упущенням досить складно,

оскільки за своєю сутністю і законодавче упущення, і законодавча прогалина свідчать про повну або часткову відсутність унормування суспільних відносин, які входять до сфери правового регулювання, а також недосконалість, неврегульованість механізму реалізації норми. Усі ці юридичні дефекти можна охопити синонімічними поняттями «пропуск», «прогалина», «упущення», «недолік». У Кембріджському словнику зазначено, що «omission is the act of not including something that should have been included» [23], що означає акт, який не містить щось, що має бути включено до нього; «lacuna is an absent part, especially in a book or other piece of writing» [23], що означає частину, яка відсутня, особливо у книзі або іншому письмовому документі; «gap is an empty space in the middle of something» [23], що означає порожній простір посередині чогось.

Водночас, пропонуємо поглянути на законодавче упущення з іншої точки зору, яка полягає у тому, що законодавчі упущення більш подібні до певного недогляду або недбалості законодавця. Вважаємо, що одним з таких упушень є ситуація, яка склалася у результаті внесення змін 19 червня 2024 р. до статей 19 та 274 ЦПК на виконання рішення КСУ від 22 листопада 2023 р. Так, відповідно до зміненого п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК у спрощеному провадженні розглядаються справи незначної складності, у яких максимальна ціна позову може дорівнювати 80 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних громадян, а відповідно до залишеної без змін ст. 274 ЦПК максимальна ціна позову значно вища і дорівнює 250 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних громадян. Внаслідок такого упущення створилася ситуація правової невизначеності, подвійного суперечливого регулювання та колізії норм. Цей недолік можна усунути винятково шляхом внесення законодавчих змін, а поки що застосуванню підлягатиме норма, яка прийнята пізніше, тобто закріплена у змінній ст. 19 ЦПК, оскільки відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» у разі виявлення колізії між нормативно-правовими актами рівної юридичної сили пріоритет у застосуванні мають норми, що містяться у нормативно-правових актах, що вступили в дію пізніше [15].

Наводячи поділ прогалин на прогалини формулювання (коли в дослівному тексті закону відсутня повна регламентація поведінки в тій чи іншій ситуації) та оціночні прогалини (коли тільки буквальний зміст слів, якими сформульовано ту чи іншу норму права, говорить про необхідність її застосування, однак очевидна несправедливість, що матиме місце внаслідок її застосування, вимагає коригування цієї норми), С. П. Погребняк зауважує, що «в останньому випадку фактично має місце прогалина в законодавстві: неможливість застосування явно незадовільного законодавчого припису має ті самі наслідки, що й безпосередня відсутність від-

повідного правила в законодавстві» [11, с. 45–46]. Варто погодитися з наведеною точкою зору, оскільки неточність, незрозумілість і неповнота норми теж свідчить про наявність прогалини, недоліку, внаслідок чого реалізація права унеможливорюється. А от О. М. Калашник рекомендує не плутати поняття «прогалини» з суміжним поняттям «незрозумілість правових норм» [4, с. 10].

С. П. Погребняк зазначає, що подолання прогалин у законодавстві передбачає визначення дій суб'єкта правозастосування, що уможливають прийняття рішення в конкретній справі за відсутності відповідної норми права [11, с. 46]. Відповідно до ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» у разі виявлення правової прогалини відповідний суб'єкт правотворчої діяльності зобов'язаний прийняти (видати) нормативно-правовий акт, що її усуває, актом того самого виду, що містить прогалину. Суд для подолання правової прогалини може застосовувати у випадках, передбачених законом: 1) аналогію закону — шляхом застосування до неврегульованих суспільних відносин положень закону, який регулює подібні суспільні відносини; 2) аналогію права — шляхом застосування до суспільних відносин, не врегульованих нормативно-правовими актами, загальних принципів права. При цьому, аналогія закону або аналогія права не застосовується для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади [15]. На нашу думку, буквальне тлумачення цих норм свідчить про те, що повноваження суду, як і будь-якого іншого органу державної влади, має бути чітко визначене законом. Однак варто пам'ятати, що завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Як правильно зазначає В. А. Кройтор, наскільки повно і всебічно здійснюється процес «охоплення» відповідних суспільних зв'язків юридичними приписами, судять про ефективність тієї або іншої галузі права [8, с. 162–163]. Отже, суд, навіть виявивши прогалину при розгляді конкретної справи, повинен віднайти належні й допустимі засоби їх подолання і у розумні строки здійснити захист порушених прав. Будь-які зволікання є неприпустимими, а засоби реагування і усунення прогалин мають бути досить оперативними та своєчасними, оскільки в протилежному разі буде обмежуватися та уповільнюватися реалізація права на судовий захист.

Так, у рішенні Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 755/10091/24 від 11 листопада 2024 р. зазначено, що суд вважає за необхідне в порядку аналогії закону застосувати норму ст.ст. 130 та 131 ЦПК, які регулюють порядок вручення судових повісток, і щодо надсилання та вручення матеріалів справи відповідачеві; оскільки направлені судом

документи на адресу відповідача повернулися без вручення за закінченням терміну зберігання, суд вважає відповідача обізнаним про наявність спору в провадженні суду та його предмет [17]. В ухвалі Жовтневого районного суду м. Запоріжжя у справі № 310/1981/17 від 13 травня 2024 р. суд вказує, що оскільки нормами чинного ЦПК України не передбачене залишення без руху заяви про скасування забезпечення позову, яке подано в порядку позовного провадження, у цьому випадку підлягають застосуванню за аналогією положення ЦПК України щодо залишення без руху позовної заяви [22]. Питання аналогії процесуального закону все частіше постає у практиці не тільки місцевих судів, а й Верховного Суду. У справі № 2-7985/2003 Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у п. 10.6 Постанови зазначив: «Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону ч. 4 ст. 494 ЦПК є недопустимим, оскільки процесуальне законодавство не містить такої підстави для закриття апеляційного провадження, як неповне відновлення судового провадження, й зазначене «мовчання законодавця» не є прогалиною у законі, враховуючи відмінності у призначенні та повноваженнях суду апеляційної інстанції та суду касаційної інстанції» [14].

Стосовно аналогії процесуального закону як способу усунення законодавчих прогалин у науці цивільного процесуального права ведуться певні дискусії. В.В. Комаров вважає, що аналогія процесуального закону не допускається; порядок правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин, процедур цивільного судочинства є дозвільним, який забезпечує єдність правового регулювання і тим самим єдність режиму судочинства [9]. Така позиція заснована на особливостях галузі цивільного процесуального права та методу правового регулювання, оскільки захист приватного права та інтересу здійснюється органами судової влади, межі діяльності яких, як і будь-якого органу державної влади та місцевого самоврядування, мають бути чітко визначені у законі (ст. 19 Конституції України). Крім того, під час апеляційного та касаційного переглядів буде складно перевірити законність процесуальних дій та ухвалених рішень, якщо у рішенні була застосована аналогія.

Натомість, інші науковці наголошують на тому, що як і в матеріальному, так і в процесуальному праві неможливо охопити усі відносини; певні прогалини у правового регулюванні, певна неточність такого регулювання можуть мати місце в тому числі і в процесуальному праві. Але варто зауважити, що навіть ті вчені, хто допускає аналогію процесуального закону, наголошують на необхідності обережного та уважного її застосування. Як слушно підкреслює О.С. Ткачук, для судової практики дуже важливим повинно бути те, щоб застосування процесуальної аналогії не призводило до негативних наслідків, щоб під прикриттям необхідності застосування проце-

суальної аналогії не взяла гору свобода суддівської сваволі (суддівського розсуду), щоб суд не виходив за межі своїх повноважень; при цьому, у разі такого застосування слід обов'язково в процесуальному акті обґрунтувати такі дії і це можливо, якщо дійсно існує прогалина в процесуальному праві, а не його видимість [20, с. 342]. На думку Д.Д. Луспеника, фактично застосовуючи процесуальну аналогію, суди повинні підходити до цього дуже виважено і лише в екстраординарних ситуаціях, з дотриманням ряду умов і спрощений підхід до застосування аналогії у сфері процесуальних відносин є недопустимим [16, с. 99–100]. На думку Т.М. Карнауха, під час прийняття остаточної редакції ЦПК скоріш за все перемогли побоювання щодо можливих небезпек, які потенційно несе в собі інститут процесуальної аналогії, адже із закріпленням у ЦПК процесуальної аналогії у суддів виникла б легальна основа для виходу за межі поведінки, чітко передбаченої для них у процесуальному законодавстві, це могло стати підставою для суддівського свавілля і, як наслідок, для порушення прав і законних інтересів учасників процесуальних правовідносин» [5, с. 107]. Досить слушною є позиція С.П. Погребняка, який стверджує, що раціональним є розмежування аналогії права і безпосереднього застосування загальних принципів права як різних за своєю сутністю засобів подолання прогалин [11, с. 53]. Дійсно, у цивільному процесуальному праві доречніше «обмежувати», «стримувати» застосування аналогії права, керуючись основними засадами цивільного процесуального права. В.А. Кройтор вважає, що «нехтування судами та іншими правозастосовними органами методичними рекомендаціями застосування аналогії права, виробленими наукою, призводить до винесення необґрунтованих рішень, чим ігнорується правозастосовний потенціал принципів права» [7, с. 22]. А самі принципи втрачають можливість їхнього прямого застосування, оскільки судова та інші юридичні практики покликані збагачувати емпіричним матеріалом галузь права, ставати джерелом нових законодавчих норм або причиною зміни чинних [7, с. 22].

Свою правову позицію щодо можливості застосування аналогії процесуального закону висловив Верховний Суд у постанові від 08 червня 2022 р. у справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс21): «Суд застосовує аналогію закону і аналогію права тоді, коли на переконання суду певні відносини мають бути врегульовані, але законодавство такого регулювання не містить, внаслідок чого наявна прогалина в законодавчому регулюванні. Зазначені висновки стосуються як матеріального, так і процесуального права. Саме застосування аналогії у процесуальному праві в певних випадках дає змогу ухвалити справедливе рішення. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 905/1956/15 (провадження № 12-62гс19,

пункт 6.27) застосування аналогії дозволило замінити одного відповідача двома, що і забезпечило справедливість постанови. Тому відсутність у процесуальних кодексах положень про процесуальну аналогію не є перешкодою для застосування такої аналогії» [13].

В. А. Кройтор пропонує закріпити аналогію процесуального закону на законодавчому рівні, доповнивши ст. 3 ЦПК частиною 5 з таким формулюванням: «У випадку відсутності норми цивільного процесуального права, що регулює відносини, які виникають в процесі цивільного судочинства, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — суд виходить із принципів цивільного судочинства (аналогія права)» [7, с. 22]. Водночас, слід згадати, що на постанову від 08 червня 2022 року у цивільній справі № 2–591/11 (провадження № 14–31цс21) була викладена окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О. С., Британчука В. В., Гриціва М. І., Прокопенка О. Б., у якій вони зазначили, що «Велика Палата у своєму рішенні легітимізувавши процесуальну аналогію, занадто широко використала можливості суддівського розсуду і вдалася до дифузії процесуальної форми. Намагання таким чином створити новий механізм забезпечення виконання судових рішень через поширення на виконавче провадження норм права, які характерні для позовного та окремого провадження, виходить за межі повноважень Великої Палати Верховного Суду, суперечить теорії Цивільного процесуального права, а також засадам цивільного судочинства» [10].

Певною мірою подолання прогалин може сприяти прецедентна практика Верховного Суду, у правових позиціях якого роз'яснюється, яким чином та у який спосіб застосовувати певну норму процесуального права. Хоча Верховний Суд *de jure* повинен забезпечувати сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, проте *de facto* у деяких випадках практика Верховного Суду є досить мінливою через можливість відступлення від попередніх правових висновків. Як приклад таких відступлень і багаторазових змін правової позиції протягом року можна навести визначення та розмежування предметної юрисдикції справ щодо оскарження дій (бездіяльності) державного реєстратора. Цьому питанню присвятив окрему статтю проф. К. В. Гусаров [3]. Або, неодноразове відступлення Верховним Судом від своїх правових позицій стосовно того, яке повноваження повинен застосувати суд у разі подання заяви про перегляд заочного рішення з пропущенням строків без поважних причин: залишити заяву без задоволення на підставі ст. 287 ЦПК чи без розгляду на підставі ст. 126 ЦПК. У постанові від 12 червня 2024 р. Велика Палата Верховного Суду у справі № 756/11081/20 відступила від попередніх висновків і зазначила, що окрім повноважень, передбачених у ч. 3 ст. 287

ЦПК, суд першої інстанції уповноважений також застосувати загальні положення ЦПК щодо строків, а саме ст. 126 ЦПК, і залишити заяву про перегляд заочного рішення без розгляду у разі, якщо вона подана з пропуском строків, а причини пропуску визнані судом неповажними або клопотання про поновлення строків взагалі не подавалось.

Крім вищеописаних недоліків правового регулювання процесуальної діяльності, можна навести інший приклад наявності певних дефектів унормування процесуальної діяльності. Так, відповідно до ст. 261 ЦПК ухвала суду набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК. А ухвали, постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями). Але у ст. 353 ЦПК визначено перелік тих ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Постає питання, у який строк набирають законної сили ці ухвали. Неповнота норми дозволяє припустити два варіанти. Перший полягає в тому, що вони набирають законної сили з моменту їх проголошення (підписання) відповідно до ст. 261 ЦПК, але все одно можуть бути оскаржені. Другий варіант — ці ухвали набирають законної сили за аналогією з передбаченим ст. 273 ЦПК порядком набрання законної сили рішенням суду, ухваленим по суті справи, тобто після спливу строку на їх оскарження (якщо скарга не подавалась) або після прийняття відповідного рішення судом апеляційної інстанції (якщо скарга подавалась). Втім, слід зауважити, що «особливість апеляційного провадження полягає передусім у тому, що оскарженню підлягають судові рішення, які не набрали законної сили» [9, с. 831]. Це означає, що ухвали, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення, наберуть законної сили лише після їх оскарження або після закінчення строку на їх оскарження. Як бачимо, простежується певна прогалина у регулюванні строків набрання законної сили ухвалами, які підлягають оскарженню окремо від рішення суду. Остаточні висновки щодо вирішення зазначеного питання можуть зробити у своїй правовій позиції Верховний Суд України, а згодом і законодавець.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі вищезазначеного, можна зробити висновки, що прогалини та інші юридичні дефекти неминуче виникають у цивільному процесуальному праві. Законодавчі прогалини, упущення і колізії у цивільному процесуальному праві є різновидами юридичних дефектів, які унеможливають реалізацію права на ефективний судовий захист. Способами усунення недоліків правового регулювання процесуальної діяльності може бути: 1) нормотворча діяльність законодавця, 2) тлумачення та роз'яснення цивільних процесуальних норм Верховним Судом

у разі неясності та невизначеності в унормуванні відносин; 3) застосування аналогії процесуального закону, яка «обмежена» принципами цивільного процесуального права. Водночас, законотворчий процес є досить тривалим, у зв'язку з чим може бути порушено право на судовий захист у розумні строки. Правотлумачна практика Верховного Суду є більш гнучким та швидким способом усунення прогалин, ніж законотворчий процес, але носить тимчасовий характер і у подальшому потребує внесення законодавчих змін. Аналогія процесуального закону є найбільш ефективним способом подолання законодавчих прогалин під час вирішення конкретної цивільної справи, оскільки дозволяє суду швидко зреагувати на виявлений недолік і уникнути зволікання і затягування у захисті цивільних прав. Допускаючи застосування аналогії процесуального закону, потрібно виявити дійсну прогалину і засто-

совувати тільки норми цивільного процесуального права, а не будь-яких інших актів.

Для реалізації завдань цивільного судочинства аналогія процесуального закону повинна допускатися на законодавчому рівні, але судді мають застосовувати її обґрунтовано і мотивовано. Будь-яке застосування аналогії процесуального закону має обмежуватися дією основоположних засад цивільного судочинства, зокрема, принципом верховенства права.

Відсутність однастайності у поглядах на допустимі та прийнятні способи подолання прогалин у цивільному процесуальному праві викликає потребу продовжувати дослідження, розробку та вдосконалення механізмів подолання юридичних дефектів цивільного процесуального законодавства, оскільки відсутність чи неповнота правового регулювання може стати перешкодою для реалізації засад справедливого судочинства.

Література

1. Городовенко В. В. Становлення концепції законодавчого упущення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України в контексті порівняльного правознавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Вип. 1. С. 78–102. doi: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-78.
2. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; Х., 2011. 431 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8299/1/Gusarov-Doc.pdf> (дата звернення: 18.11.2024).
3. Гусаров К. В. Особливості визначення судової юрисдикції у справах про оскарження дій (бездіяльності) державного реєстратора. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 3. С. 210–222. doi: 10.31359/1993-0909-2018-25-3-210.
4. Калашник О. М. Прогалини в цивільному процесуальному праві та їх усунення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 20 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41be1f8c-6d40-4aca-a28c-1f1ef4bf8d3b/content> (дата звернення: 18.11.2024).
5. Карнаух Т. М. Проблеми застосування правової аналогії у цивільному судочинстві України. *Наукові записки*. 2010. Том 103. Юридичні науки. С. 106–109. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e8e02c9-303f-48e5-8a3e-e7fdab49d333/content> (дата звернення: 18.11.2024).
6. Комаров В. В. Верховний Суд та єдність судової практики. Liber Amicorum Вячеслав Комаров. За ред. Т. Комарової. Харків: Право, 2020. С. 564–581.
7. Кройтор В. А. Застосування аналогії в цивільному судочинстві. *Матеріали круглого столу, присвяченого 19-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя: збірник тез доповідей та повідомлень* (м. Харків, 25 жовтня 2022 р.) / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 19–22.
8. Кройтор В. А. Усунення прогалин у цивільному праві за допомогою аналогії права, аналогії закону та міжгалузевої аналогії. *Форум права*. 2016. № 3. С. 159–166. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b37b329-e0ed-4624-b6f8-9ca378f8be080/content> (дата звернення: 18.11.2024).
9. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.
10. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О. С., Британчука В. В., Грицива М. І., Прокопенка О. Б. на постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 р. у цивільній справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012108> (дата звернення: 18.11.2024).
11. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Х. : Право, 2013. № 1 (72). С. 44–56. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/1_2013-44-56.pdf* (дата звернення: 18.11.2024).
12. Попов О. І. Роль адвоката у забезпеченні єдності судової практики при розгляді цивільних справ. *Проблеми законності*. 2021. № 154. С. 127–137. doi: 10.21564/2414-990X.154.238834.
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 2-591/11 (Провадження № 14-31цс21) від 08 червня 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382> (дата звернення: 18.11.2024).

14. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 12 червня 2023 р. у справі № 2-7985/2003 (провадження № 61-9312сво22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111713427> (дата звернення: 18.11.2024).
15. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
16. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / В. В. Комаров, В. І. Тertiшніков, В. В. Баранкова та ін. Х. : Харків юридичний, 2008. 928 с.
17. Рішення Господарського районного суду м. Києва у справі № 755/10091/24 від 11 листопада 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122933907> (дата звернення: 18.11.2024).
18. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 р. № 10-р(II)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#n207> (дата звернення: 18.11.2024).
19. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 р. № 3-р/2022 у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
20. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія в цивільному судочинстві: теорія та судова практика. *Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 26 вересня 2014 р. за заг. ред. О. С. Захарової, І. О. Ізарової. К. : ВД «Дакор», 2014. С. 333–345.
21. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія чи фактична процесуальна діяльність. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 28–31.
22. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя у справі № 310/1981/17 від 13 травня 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118996474> (дата звернення: 18.11.2024).
23. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (дата звернення: 18.11.2024).

References

- Horodovenko V. V. Stanovlennia kontseptsii zakonodavchoho upushchennia (legislative omission) u praktytsi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v konteksti porivnialnoho pravoznavstva. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2024. Vyp. 1. S. 78–102. doi: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-78 [in Ukrainian].
- Husarov K. V. Instantsiinyi perehliad sudovykh rishen u tsyvilnomu sudochynstvi: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03 / Nats. un-t "Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho"; Kh., 2011. 431 s. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8299/1/Gusarov-Doc.pdf> [in Ukrainian].
- Husarov K. V. Osoblyvosti vyznachennia sudovoi yurysdyktsii u spravakh pro oskarzhennia dii (bezdiialnosti) derzhavnoho reiestratora. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. T. 25. № 3. S. 210–222. doi: 10.31359/1993-0909-2018-25-3-210 [in Ukrainian].
- Kalashnyk O. M. Prohalyny v tsyvilnomu protsesualnomu pravi ta yikh usunennia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2016. 20 s. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41be1f8c-6d40-4aca-a28c-1f1ef4bf8d3b/content> [in Ukrainian].
- Karnaukh T. M. Problemy zastosuvannia pravovoi analohii u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy. *Naukovi zapysky*. 2010. Tom 103. Yurydychni nauky. S. 106–109. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e8e02c9-303f-48e5-8a3e-e7fdab49d333/content> [in Ukrainian].
- Komarov V. V. Verkhovnyi Sud ta yednist sudovoi praktyky. Liber Amicorum Viacheslav Komarov. Za red. T. Komarovoi. Kharkiv: Pravo, 2020. S. 564–581 [in Ukrainian].
- Kroitor V. A. Zastosuvannia analohii v tsyvilnomu sudochynstvi. *Materialy kruhloho stolu, prysviachenoho 19-y richnytsi Yevropeiskoho dnia tsyvilnoho pravosuddia: zbirnyk tez dopovidei ta povidomlen* (m. Kharkiv, 25 zhovtnia 2022 r.) / za zah. red. prof. K. V. Husarova. Kharkiv: NIuU imeni Yaroslava Mudroho, 2022. S. 19–22 [in Ukrainian].
- Kroitor V. A. Usunennia prohalyn u tsyvilnomu pravi za dopomohoiu analohii prava, analohii zakonu ta mizhhaluzevoi analohii. *Forum prava*. 2016. № 3. S. 159–166. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b37b329-e0ed-4624-b6f8-9ca378f8be080/content> [in Ukrainian].
- Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk / V. V. Komarov, V. A. Bihun, V. V. Barankova ta in.; za red. V. V. Komarova. Kh.: Pravo, 2011. 1352 s. [in Ukrainian].
- Okrema dumka suddiv Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu Tkachuka O. S., Brytanchuka V. V., Hrytsiva M. I., Prokopenka O. B. na postanovu Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 08 chervnia 2022 r. u tsyvilnii spravi № 2-591/11 (provadzhennia № 14-31tss21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012108> [in Ukrainian].

11. Pohrebniak S. Prohalyny v zakonodavstvi ta zasoby yikh podolannia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy: zb. nauk. pr. / redkol.: V.Ya. Tatsii ta in. Kh.: Pravo*, 2013. № 1 (72). S. 44–56. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/1_2013-44-56.pdf [in Ukrainian].
12. Popov O.I. Rol advokata u zabezpechenni yednosti sudovoi praktyky pry rozghliadi tsyvilnykh sprav. *Problemy zakonnosti*. 2021. № 154. S. 127–137. doi: 10.21564/2414-990X.154.238834 [in Ukrainian].
13. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi № 2-591/11 (Provadzhennia № 14-31tss21) vid 08 chervnia 2022 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382> [in Ukrainian].
14. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Obiednanoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 12 chervnia 2023 r. u spravi № 2-7985/2003 (provadzhennia № 61-9312svo22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111713427> [in Ukrainian].
15. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24 serpnia 2023 r. № 3354-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2023. № 93. St. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
16. Problemy teorii ta praktyky tsyvilnoho sudochynstva: monohrafiia / V.V. Komarov, V.I. Tertyshnikov, V.V. Barankova ta in. Kh.: Kharkiv yurydychnyi, 2008. 928 s. [in Ukrainian].
17. Rishennia Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva u spravi № 755/10091/24 vid 11 lystopada 2024 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122933907> [in Ukrainian].
18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22 lystopada 2023 r. № 10-r(II)/2023 u spravi za konstytutsiinyi skarhamy Doroshko Olhy Yevhenivny, Yevstifeieva Mykyty Ihorovycha, Kushaby Ivana Petrovycha, Yakimenka Volodymyra Petrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktiv 1, 5 chastyny shostoi statyi 19, punktu 2 chastyny tretioi statyi 389 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo harantuvannia prava na sudovi zakhyst u maloznachnykh sporakh). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#n207> [in Ukrainian].
19. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23 hrudnia 2022 r. № 3-r/2022 u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Mosiurchaka Vasylia Ivanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) pidpunktu 1 punktu 2 rozdlu KhI “Prykintsevi ta perekhidni polozhennia” Zakonu Ukrainy “Pro derzhavnu sluzhbu” vid 10 hrudnia 2015 roku № 889-VIII (shchodo harantii sotsialnoho zakhystu derzhavnykh sluzhbovtiv). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf [in Ukrainian].
20. Tkachuk O.S. Protseualna analohiia v tsyvilnomu sudochynstvi: teoriia ta sudova praktyka. Yevropeiski standarty zakhystu prav u tsyvilnomu sudochynstvi: vyprobuvannia chasom: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 26 veresnia 2014 r. za zah. red. O.S. Zakharovoi, I.O. Izarovoi. K.: VD “Dakor”, 2014. S. 333–345 [in Ukrainian].
21. Tkachuk O.S. Protseualna analohiia chy faktychna protseualna diialnist. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky*. 2016. Vyp. 1. T. 2. S. 28–31 [in Ukrainian].
22. Ukhvala Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia u spravi № 310/1981/17 vid 13 travnia 2024 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118996474> [in Ukrainian].
23. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>.